

2.5. Kuzey Türkçesi

Türk Dünyası El Kitabı, C.2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.:121, Ankara 1992

Ahmet TEMİR

"Kuzey" tâbiri esasında coğrafi bir isim olup bazı Türkologlar tarafından Türk şivelerinin tasnifi esnasında, dünyâda yaşayan bütün Türklerin buldukları sahalarda gözönünde tutularak, bunlara nazaran Kuzey-Batıda bulunan boylar için kullanılmıştır. Meselâ, Radloff, Korş, Ramstedt, Samoyloviç, Räsänen buna "Batı grubu", Ligeti "Kıpçakça", Németh "Volga grubu", Arat "Kuzey grubu" demişlerdir. Bu tâbirlerle daha ziyade bu lehçelerin yeni zamanlardaki durumu (19.-20. yüzyıllar) kastedilmektedir. Tarihî bakımdan mütalâa edildikte bu şiveler, orta zamanda burarlarda yaşamış olan Türk boylarından Peçenek ve Kıpçak dillerinin birer devamı ve istihalesi sayılmaktadır. Bu gruba bugün şu şiveler dahildir:

1. Kazan (İdil=Volga) Türkçesi veya Tatarca; Başkurt, Nogay ve Mişer ağızları da buna dahildir,

2. Kazak, Karakalpak ve Kırgız şiveleri,

3. Altay şiveleri: Bugünkü Oyrot bölgesinde konuşulan şiveler (Radloff'a göre: Altay-Kiji, Teleüt, Telengit, Lebed), Batı Sibiryâ'da İrtiş, Tara, Tobol ve Tümen nehirleri civarında konuşulan şiveler,

4. Kuzey Kafkasya'da Kumık, Karaçay, Balkar ve Nogay şiveleri,

5. Lehistan (Troki ve Lutzk), Litvanya ve (eskiden) Kırım'ın doğusunda konuşulan (Kırımçaklar) Karay şivesi.

Bütün bu şive ve ağızlar, Türk şivelerinin tasnifine göre (bu bahse bk.) z- Türkçesinin (*tokuz*), y- grubunun (*ayak*), *tav* + *tavlı* + *kalgan* bölümünü teşkil ederler.

Fonetik

Vokaller:

Kazan şivesinin vokalleri şunlardır: *a, e, ı, i, ĩ, u, ü, u, ü*. Ses tarihi bakımından birinci hecede şu değişikliklerle karşılaşılır: *e > i, o > u, ö > ü, i > ĩ*; mes. *el, el* Kazan. *il; on > Kazan. ün; ördel > (Türkiye Türkçesi, Doğu T.), ördök (Kazak), örtök (Şor) vb. > Kazan. ürdek; it > it v, b.*

Kazak, Karakalpak ve Kırgızca'nın vokalleri şunlardır: *a, e, e, ı, i, o, ö, u, ü*. Thomsen'e göre Eski Türkçede dahi mevcut olan, fakat sonraları birçok şivelerde e ile birleşen *e* sesi, bilhassa Kazak, Karakalpak ve Kırgızcada açıkça belli olmaktadır, mes. *êdi (idi), ê s'ık (eşik), êt (et)* vb.

Altay, Kumık, Nogay ve Karay şivelerinin vokalleri şunlardır: *a, e, ı, i, o, ö, u, ü*.

Uzun vokaller ve çift sesler (Diphtonge), umumiyetle, *g, g, b, v, y, ñ* seslerinin düşmesiyle meydana gelir, mes.: Eski Türkçedeki *ev, eb > üy, ö* olur (*teve, tebe "deve" > Kazan. düye, Kazak. tüyö, tүү, Karakalpak. tūye, Kırgız. Altay tö, Karay tewa*); *eg > iy* olur (*eg > iy-*); *ig > uw, ü* olur (*arig "temiz" > aruw, arū*); *ug > u, i*

olur (*kuruğ* > *kuru*, *kuri*); *ağ* > *aw*, *au* (*Kazan*, *Balkar*, *Karaçay*), *ō* (*Kırgız*) olur (*buzağ* > *buzau*, *bizau*).

o, *ö* veya *u*, *ü* sesleri bulunan hecelerden sonra *a* > *o* ve *e* > *ö* şeklindeki ses uyumu (Labialattraktion) bilhassa Altay (Oyrot, Teleüt, Lebed, Tuba) ve bazı Kazak ağızları ile Kırgız, Karakalpak ve kısmen de Balkarcada vardır, mes.:

Kırgız, Altay:	Kazan:	Kumık, Nogay, Karay:
<i>otko</i> "ateşe"	<i>utka</i>	<i>otka</i>
<i>bolğon</i> "olan"	<i>bulğan</i>	<i>bolğan</i>
<i>polzo</i> "olsa"	<i>bulsa</i>	<i>bolsa</i>
<i>köstör</i> "gözler"	<i>küzler</i>	<i>közler</i>

u, *ü* den sonra *ı*, *i* > *u*, *ü* şeklindeki ses uyumu bu grubun hemen hemen bütün şivelerinde mevcut olduğu halde, *o*, *ö* den sonra *ı*, *i* > *u*, *ü* değişmesine ancak Kazak, Kırgız ve Oyrot-Teleüt şivelerinde rastlamak mümkündür, mes.: *su-nun* < *su-nın* "suyun"; *üy-dün* < *üy-nin* "evin"; *ton-du* < *ton-nı* "donu, kürkü"; *köl-dü* < *köl-ni* "gölü" vb.

Fakat bu gibi vokal yuvarlaklaşması ile ilgili hâdiseleri katî misallerle sınırlandırmak pek mümkün değildir, çünkü bir şivede bunun aksi olan misallerle de karşılaşılabilir, mes. Altaycada hem *togus*, hem *togıs* "dokuz" şekli vardır. Başka misaller: *konıp* "konup" ve *körüp* "görüp" (Alt.), *munı* "bunu" ve *ponu* "bunu" (Alt.), *börü* ve *böri* "kurt" (Alt.) vb. Diğer cihetten bu hâdise kelimelerin şekline de bağlıdır, yani vokal yuvarlaklaşması ile hecede kuvvetli olduğu halde, diğer hecelere gittikçe zayıflamaktadır, mes. *şülüzün* ve *şülüzin* "vaşak" (alt.), *sögünip* "sövünüp" (Alt.) vb.

Konsonantlar:

Söz başındaki *y*- yerine, Kazak, Karakalpak, Kırgız, Oyrot, Nogay ve Karaçay ağızlarında *c*-, *j*-, Balkarcada *z*- kullanılır, mes. *col* (Karay. *yol*, Kazan. *yul*). Fakat bu hâdise de katî bir kaide ifade etmez, çünkü aynı şivede hem *y*-, hem *c*-şekline rastlamak mümkündür.

Kazak, Karakalp. ve Kırgızcada *f* > *p* olur, mes. *pakültet* < *fakultet* "fakülte" (Kazak), *pebrik* < *fabrik* "fabrika" (Kazak), *paydalı* < *faydalı* *فائدلى*, *porum* < *form* "şekil" (Karakalp.) vb.

Kazakça ve Karakalpakçada *ş* > *s* olur, mes. *taş* > *tas*, *iş* > *is*.

h sesi ancak yabancı kelimelerde ve tabiat taklidi ifade eden sözlerde bulunur, Karaçay, Kumık, Kargay T.'de iki vokal arasındaki *-h-* yerine *-g-* kullanılır, mes. Farsça *bahâ* *بها* "paha" > *bağa*.

Diğer şivelerdeki *v*, bu grupta *w* (İngilizdeki *w* gibi yarım vokal) şekline inkılâp eder.

Başkurtçadaki karakteristik ses değişmeleri şunlardır: *z*, *d*, *l* > *z*; *ş* > *s*; *s* > *h*, mes. *kız* < *kız*; *kızıl* < *kızıl*; *azım* < *adım*; *tawzar* < *tawlar* "dağlar"; *bas* < *baş*; *usal* < *usal* "yavuz"; söz ve hece başında *s* > *h* olur, mes. *hiz* < *siz*; *hugış* < *sugış* "savaş"; *hakal* < *sakal*; *bulha* < *bulsa* "olsa"; *barhin* < *barsın* "varsın" vb.

Bu grubun bütün ağızlarında vokal arası *k*, *k* ve *p* sesleri yumaşar, mes. *bak* > *baga* "bakıyor" (Kırgız); *tayak* "dayak" < *tayagı*; *ik* - "ek" < *igin* "ekin"; *yap* - "kapa" > *yaba* "kapatıyor". Altay-Oyrat ağızında, bu durumda olan diğer konsonantlar da yumuşar, *tiş* "diş" > *tiji* "dişi"; *sös* "söz" > *sözim* "sözüm"; *tut* - > *tudar* "tutar".

Konsonantal kaynaşması üzerine umumî olarak şu kaideler konabilir:

1. İki konsonant yanyana geldiği zaman, sondakisi öndekine uyar, yani ilk konsonant yumuşak ise öteki de yumuşak, sertse ikincisi de sert olur. Bu husus, bilhassa *k/k-g/g*, *s-z*, *t-k*, *p-b* seseleri ile ilgilidir, mes. *kış-kı* "kışlık", *yaz-ğı* "yazlık"; *at-ta*, *kır-da*; *tarak-pen* "tarak ile", *kız-ben* "kız ile" (Kazak); *ak-sımak* "ak gibi", *kızıl-zımak* "kızıl gibi" (Altay) vb.

2. Sert konsonantlardan sonra *l > t*, *m > p*, *n > t* olur (Kazak, Kırgız, Altay ve bazı Nogay ağızlarında); yumuşak konsonantlardan sonra *l > d*, *m > b*, *n > d* olur; vokal ve yarım vokallerden sonra *l*, *m*, *n* değişmez. Bundan başka değişmeyen hâller: *r* ve *l*'den sonra *l* (Altaycada yalnız *r*'den sonra), *l*, *m*, *r*'den sonra *m* (Altaycada yalnız *m*, *r*'den sonra), *n*, *m*, *n*'den sonra *n* ve *r*, *l*'den sonra *d* değişmez. Misaller:

L: *kemçilik-têr* "noksanlıklar" (Kazak), *kün-der* "günler" (Altay), *kar-lar* (Altay), *cıl-lar* "yıllar" (Kazak), *kol-dor* "kollar" (Altay); *tört-tük* "dörtlük" (Altay), *kün-dük* "günlük" (Altay), *orto-lık* "ada" (Altay) vb. Kazan, Kumık ve Nogaycada bu son misaldeki *ek*, *m*, *n*, *n*'den sonra *l > n* olur, fakat başka yumuşak konsonantlarla vokallerden sonra değişmez, mes. *han-nık* "hanlık", *kün-ner* "günler", *añ-na* - "anla", *at-lar*, *tarak-lar* vb.;

M: *tüs-pesin* "düşmesin" (Karakalpak), *caz-bak* "yazmak" (Kazak), *almak*;

N: *balık-tiñ* < *balık-niñ* "balığın" (Altay), *ay-diñ* "ayın" (Altay), *ton-nın* "donun, kürkün".

Kelime Yapımı :

Kelime teşkil eden eklerin çoğu bütün Türk şivelerinde müşterektir, bu yüzden ancak bazı eklerin Kuzeybatı grubundaki hususî şekillerine işaret edeceğiz:

-lı, -li (< Eski Türkçe *-lıg*, *-lig* vb):

Kazan. *-lı*, *-li*; Kazak. Karakalp. *-lı*, *-li*, *-dı*, *-di*, *-tı*, *-ti*; Kumık. *-lı*, *-li*, *-lu*, *-lü*; Altay. *-lu*, *-lü*, *-du*, *-dü*, *-tu*, *-tü*;

-çı, -çi: Kırgız. Karay. *-çı*, *-çi*, *-çu*, *-çü*; Karakalp. *-şı*, *-şi*; diğer şivelerde *-çı*, *-çi*.

Türlü şivelerden karışık misaller: *ata-kay* "babacık", *baba-y* "dede" (Kazan. Kazak. Karakalp.), *ül-çak* "delikanlı" (Altay), *aktaru-çan* "her işe karışan" (Kazan), *minim-çe* "bence" (Kazan), *agam-nıki* "ağamınki", *bütün-ley* "büsbütün", *sog-umtuk* "kesilecek (hayvan)" (Altay), *üt-ker-*, *üt-kez-* "geçir-" (Kazan), *cür-güz-* "yürüt-" (Karakalp.), *oy-gor-* "anlamak" (Altay), *at-kar-* "(at ile) nakletmek" (Altay) vb.

Nomen :

Cemi Eki:

-lar, *-ler*, *-nar*, *-ner*, *-dar*, *-der*, *-tar*, *-ter* (Altayca ve Kırgızcada yuvarlaklaşarak *-lor*, *-lör* vb. şekillere girer, Karaçaycada *-r* düşer: *-la*, *-le*).

Şahıs Zamirleri:

	Kazan.	Kazak.	Karakalp.	Kırgız.	Altay.	Kumık.	Nogay.	Karay.
	<i>min</i>	<i>mên</i>	(aynı)	<i>men</i>	(aynı)	(aynı)	(aynı)	(aynı)
müfr.	<i>sin</i>	<i>şên</i>	"	<i>sen</i>	"	"	"	"
	<i>'biz</i>	<i>biz</i>	"	"	<i>bis</i>	<i>biz</i>	"	"
cemi	<i>siz</i>	<i>siz</i>	"	"	"	<i>siz</i>	"	"
	<i>sizler</i>	<i>sizder</i>	"	<i>siler</i>	<i>sler</i>			

İşaret Zamirleri:

	Kazan.	Kazak.	Karakalp.	Kırgız.	Altay.	Kumık.	Nogay.	Karay.
	<i>bu</i>	<i>bul</i>	(aynı)	<i>bu</i>	<i>bu</i>	<i>bu (I)</i>	<i>bu (I)</i>	<i>bu</i>
	<i>ul</i>	<i>ol</i>	"	<i>ol</i>	<i>ol</i>	<i>o (I)</i>	<i>ol</i>	<i>ol</i>
	<i>şul</i>	<i>şol</i>	"	<i>oşo</i>	<i>şu</i>	<i>şu (I)</i>	<i>şol</i>	<i>şol</i>
	<i>tigi</i>	<i>tigi</i>	"	<i>tigi</i>				

Soru Zamirleri:

Ka- zamiri: *kay* "kim, hangi" (Kazan, Kazak), *kana* "nerede, nereye" (tel), *kanı* "nerede, nereye" (tel. tümen), *kaya* "nereye" (Kazan), *kala* "nasıl, nereye" (Tob. tümen), *kanar* "nereye" (Alt), *kayna* "nereye" (tel), *kayan* "nereden" (Kazan), *kalay* "nasıl" (Kazak), *kaçan* "ne zaman" (Kazan., Kazak., Altay, Karay) vb.;

kim, kım: (bütün şivelerde);

ne, ni: (bütün şivelerde).

Sayılar:

Esas sayı sözleri (pek az fonetik farklarla), hemen hemen bütün şivelerde aynıdır, mes. *dürt* = 4 (Kazan), *tört* (Kazak. Karakalp. Kırgız. Altay), *dört* (Kumık); *yigirmi* = 20 (Kazan.), *cıyırma* (Kazak, Karakalp. Kırg.) *cirme* (Altay), *yigirma* (Kumık).

Sıra sayıları *-(ı)nçı*, *-(i)nçi* ekleriyle yapılır.

Kollektif sayı ekleri: *-(a)w*, *-(e)w*, *o*, *-ö* vb.'dir.

Kollektif sayı ekleri: *-(a)w*, *-(e)w*, *-o*, *-ö* vb.'dir. (<Eski Türkçe *-agu*, *-egü*), mes. *ikew* (Kazan), *ekö* (*eköw*) (Kazak. Karakalp, Kırgız). *ekü* (Altay).

Distribütif sayı ekleri: *-ar*, *-er*, *-şar*, *-şer* vb.'dir (bazı şivelerde ablativ ile de ifade edilir), mes. *ekiser* veya *êkiden* (Kazak. Karakalp.), *törtön* "dörder, dörtten" (Altay) vb.

Kesir sayıları umumiyetle ablativ ile ifade edilir, mes. *altıdan dört* (*dört*, *dürt*, vb.) = 4/6 (Kazan. Karakalp. Kırgız. Nogay. Kumık); veya: *üç törtük* "üç dörtlük" 3/4, *üç ondık* "üç onluk" 3/10 (Altay).

Sıfatlar:

Mukayese, birinci sözün ablativ hale sokulmasıyla ifade edilir, bu esnada ikinci söz *-rak, -rek* eki de alabilir, mes. *atam bu kişiden çakşırak* "babam bu kişiden daha iyi" (Kırgız); *atkan okton türgen* "atılmış oktan"(daha) hızlı" (Altay).

Superlativ için bazı yardımcı sözler kullanılır, mes. *iñ yahşı* "en iyi" (Kazan), *öte cakşı* "çok iyi" (Kazak), *sürekey tuzalu* "çok faydalı" (Altay), *bek iygi* "pek iyi" (Nogay) vb.

Fiiller :

Emir ve İstek Şekilleri:

1. Şahıs müfret: *-(a) yım, -(ı) yım, -(a) yın, -(o) yın* vb., mes. *bar-ayım* (Kumık. Karay.), *bar-ıym* (Kazan) "varayım"; *caz-ayın* "yazayım" (Kırg.); *kör-öyin* "göreyim" (Altay). Cemi: *-(a) yık, -(a) lık* vb., mes. *bar-ayık* (Kumık), *bar-ayih* (Karay) "gidelim"; *yaz-ıyk* (Kazan), *caz-alık* (Kırg.) "yazalım"; *kör-ölik* "görelim" (Altay).

2. Şahıs müfret: *ya* eksiz, veya *-gıl, -gın* ve *-çı* ekleriyle, mes. *bar* veya *bar-gın* "git" (Kırg. Altay. Karay), *bar* veya *bar-çı* (Nogay: *bar-şı*), *bar-gıl* "git" (Kazan). Cemi: *-(ı) gız, -(ı) ñız* vb., mes. *bar-ıgız* "gidiniz" (Kazan, Karay), *caz-ıñız* "yazınız" (Kırg.), *käl-ıgız* "geliniz" (Kumık).

3. Şahıs müfret: *-sin*, cemi: *-sınlar*.

Gelecek zaman ifade eden *-gay, -gey* eki, Altay ve Nogay şivelerinde şahıs ekleriyle kullanılır, mes. *bar-gayman, -gaysıñ, -gay, -gaymız, -gaysız, -gaylar* "gideyim, gidesin" vb. (Nogay); *kel-geyim, -geyiñ, -gey, -geyibis* (veya: *-geylik*), *-geyiger, -geyler* "pek âlâ, geleceğim" vb. (Altay); diğer şivelde *-gay*, şahıs eki almaz, bu husus *e-* yardımcı fiili ile ifade edilir, mes. *bar-gay edim, ediñ edı* vb. "giderim" vb. (Kumık).

Muzari (Aorist) *-r* eki, kuzeybatı grubunun bütün şivelerinde gelecek zamanı ifade eder.

-t, -d geçmiş zaman eki, bu grubun bütün şivelerinde kullanılır.

Katı geçmiş zaman *-gan -gen* (*kan, -ken, -kon* vb.) eki ile (sonuna şahıs eki takılmak suretiyle) ifade olunur.

Gerundium (fiil-zarflar):

-a ve *-p* şekilleri bu grubun bütün şivelerinde kullanılır. Bundan başka birçok mürekkep ekler de vardır, mes.: *-kançı* (*-gançı* vb.) (Kazan), *-kanşa* (Kazak, Karakalp.), *-kınça* (Karay) (= Türkiye Türkçesinde *-ınca*); *-kalı* (Karakalp. altay) (= Türkiye Türkçesinde *-alı*, Nogaycada: *-kanlı*); *-kaçtın* "den sonra" (Kazan), *-kajın* (Altay), *-kaçoh* (Karay).

Bazı şivelerde (mes. Nogay) *-p* ekine, şahıs ekleri de takılabilir ve bu takdirde

cümlede fiil yerini alır, mes. *barıp-pan* (veya *barıp-man*), *barıp-sın*, *barıp-tı*, *barıp-pız*, *barıp-sız*, *barıp-tılar* (Nogay) (Türkiye Türkçesinde = *varmışım*, *vardım*).

Yardımcı Fiiller :

Nomenlerle ve nomen eki almış fiillerle birleşerek mürekkep fiil şekilleri meydana getiren esas yardımcı fiiller şunlardır: *i- (*e-) "imek", *bol-* (*bul-*) "olmak", *it-* (*et-*) "etmek". Misaller: *barr idim* "varır idim" (giderdim) (Kazan), *bargan idiñ* "varmış idin" (gitmiştin) (Kazan), *barsa idi* "varsa idi" (gitse idi) (Nogay), *bargan bulsam* "varmış olsam" (*gitmiş olsam*), *bargan bulsa idim* "varmış olsa idim" (gitmiş olsaydım) (Kazan).

Bundan başak da birçok fiiller, *-a* ve *-p* ekleri alan esas fiille birleşerek yardımcı fiil yerinde kullanılırlar, mes. *külip ciberdi* "gülüverdi" (Kazan), *taştap ber* "ativer" (Altay), *kile kür* "mutlaka gel" (Kazan), *cığıla cazdım* "düşe yazdım" (karakalp.), *börügün untup saltır* "şapkasını unuttu" (Altay), *baralmadık* (< *bara almadık*) "gidemedik" (Kazan. Nogay.), *kele çatat* "gelmektedir" (Kırg.), *ogan ne bolıp kaldı* ona ne oldu" (Kırg.), *barıp bolsaman* "gidebilirim" (Kumık).

Nefi Edatı :

Fillerde: *-ma-*, *-me-*, muzaride: *-mas*, *-mes* (bazı şivelerde asimilasyonla *>-pa-*, *-ba-* şekline girer).

İsimlerde: *yok*, *yuk*, *cok* vb. (*bar* "var" sözünün karşılığı olarak ve: *-sız*, *-siz* eki kullanılır).

Cümle Şekli :

Cümle kuruluşu, bütün diğer şivelerde olduğu gibidir. Bazı şivelerde fiilsiz de cümle tamamlanabilir: *Almatı*, *Kazagıstan astanası* "Almatı, Kazagıstan'ın başşehri (dir)" (Kazak), *Kalanın bolacağı ülken* (Şehrin geleceği büyük(tür) (parlaktır)" (Kazak). Ancak Karayacada, yabancı (bilhassa Slav) dillerin tesiriyle, devrik cümle şekline rastlanmaktadır, mes. okları güçlü teñriniñ yetti maya, ki uvların alarnın içadır canım "okları güçlü tanrının ulaştı bana, ki zehirlerini onların içiyor canım" (Karay).

BİBLİYOGRAFYA

- R.R Arat, *Türk Şivelerinin Tasnifi*, TM X, İstanbul 1953, s. 59-139.
- N.A. Baskakov *Karakalpakskiy Yazık I*, Materialı po Dialektologii (tekst i slovar') (Karakalpak dili), izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskova 1951, 408+(4) S. II, Fonetika i morfologiya, çast' I. (Çasti reçi i slovoobrozovanie), 1952, 542 + (2) S.
- N. A. Baskakov, *Nogayskiy yazık i ego dialekti*, *Grammatika*, tekst i slovar (Nogay dili ve ağızları, mehtinler ve sözlük), İzd. Ak. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1940, 270 + (2) S.
- A. K. Borovkov, *Oçerki Karaçaevo-balkarskoy Grammatiki* (Karaçay-Balkar grameri), Sbornik 'Yazyki Severnogo Kavkaza i Dagestana', OGIZ, Sotsekiz 1935.
- M. Bilalov, *Tablitsı po Fonetike Başkirkского Yazıka*, (Başkurt dili fonetik tabloları), Peredislovie: N. Dmitriev, Zap. Koll. Vost. III, 2, 1928, S. 367-383.
- Saadet Çağatay, *Karaçayca Birkaç Metin*, DTCFD, IX, 3, Ankara 1951, S. 277-300.
- N K Dimitriev, *Grammatika Başkirkского Yazıka* (Başkurt dili grameri), İzd. Ak. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1948, 276 s
- N. K. Dmitriev, *Grammatika Kumıkskogo Yazıka* (Kumık dili grameri), İzd. Akad. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1940, 302 + (2) S. + 1 Karte.
- N.P. Dyrenkova, *Grammatika Oyrotskogo Yazıka* (Oyrot dili grameri), İzd. akad. Nauk SSSR. Moskva - Leningrad 1940, 203 + (5) S
- M.S. Kanaev (Toşçakov), *Grammatika Oyrotskogo (altayskogo) Yazıka* (Oyrot-Altay dili grameri) İzdanie Tret'e, G. Ulaalu, Oyrotizdat, 1931, 53 + (1) S.
- R. Karça ve H. Z. Koşay, *Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununa İlgili Gelenekler*, DTCF yayınlarından No. 101, Ankara 1954, XVIII+150 S. + 46 Abb.
- M. Kurbangaliev hem H. Hismetullin, *Sintaksis*. Talu Bulmagan Urta Mekteplerinin VI-VII klasları Üçin Derslik, Tüzetilgen III nçı basması (Sintaks, orta mekteplerin VI-VII. sınıfları için), Tatarstan Narkomprosi Tarafınnan Raslandı. Tatgosizdat, Ukıtu-pedagojik Edebiyat Sektörü, Kazan 1940, 163 + (5) S.
- T. Kowalski, *Karaimische Texte im Dialekt von Troki, Eingeleitet, erläutert und mit einem Karaimisch - Polnisch- Deutschen Glossar versehen*. Krakow 1929, LXXX + 311 + (1) s. Mémoires de la Commission Orientale de l'Académie Polonaise des sciences et des Lettres, Nr 11.
- Heikki Paasonen, *Mischärtatarische Volksdichtung*, Gesammelt von... übersetzt und herausgegeben von Eino Karahka, Helsinki 1953, Suomalais-Ugrilaisen Seura, 136 s.
- E.D. Polivanov, *Obraztsı ne-iranizovannih (singarmonistiçeskih) Govorov Üzbekskogo Yazıka* (Exemples des Parlers Uzbeks non-Iranisés, Sujets à la Loi de L'harmonie Vocalique), İzv. Ak. Nauk SSSR, otdel. guman. Nauk; I. Govor goroda Turkestana, S. 511-526; II Fonetičeskaya sistema govora Kışlaka İkan, S. 526-537; III. *Kazak-Naymanskiy govor*, 1931, S. 93-111.
- G.R. Rachmati, *Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen*, UJB VIII, Berlin 1928.
- W. Radloff, *Vergleichende Grammatik der nördlichen Türkischen Sprachen*. Erster Teil, *Phonetik der nördlichen Türkischen Sprachen*, Leipzig, T. O. Weigel's Verlag 1883, XV+318 S.
- M. Räsänen, *Contributions au classement des langues turques*, RO, tom XVII, Krakow 1953, S. 92-104.
- M. Räsänen, *Zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen* (İç kapakta). *Materialien zur Laugeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki 1949, 249 + (1) S. -Studia Orientalia edidit societas orientalis Fennica XV.

- A. Samoylovitch, *Die Türksprachen* (Enzyklopedie des Islam, Bd. IV, 1934), 1. *Die Klassifizierung und geographische Verteilung der Türk-Sprachen*, S. 978-979; 2. *Allgemeine Charakteristik*, S. 979-981; 3. *Die Schriftarten und Liteatursprachen*, S. 981-985; *Die wechselseitigen Einflüsse der türkischen und nicht-türkischen Sprachen*, S. 985.
- T. Şonarov i. K. Tulebaev, *Uçebnik kazakskogo yazıka dilya Vzroslih, cast' I-ya*, dopuşçen narodnım kommissariatom prosveşçeniya KASSR, Kazakstanskoe izdael'stvo 1934 - Canan ulı T. men Tolebay ulı K., *Ülkender için Kazak tiliniñ okuvlğı* (Büyüklér için Kazakça okuma kitabı), I. bölüm. Kazagıstan kalık aǵartuv kemeseriyeti kabıldagan, 94 + (2) s.
- A. Temir, *Die nordwestliche Gruppe der Türksprachen*, Handbuch. der Orientalistik V, 1, s. 161-173, Leiden, Brill, 1963.
- S. Wurm, *The (Kara-) Kirghiz Language*, BSOAS, vol. XIII, 1949, s. 97-120.
- A. Zajaczkowski, *Krotki wyklad gramatyki jezyka zachodnia-karaimskiego*, Luck 1931, 34 S.
- A. Zajaczkowski, *Les suffixes nominaux et verbaux dans la langue des Karaims occidentaux*, Krakow, Librairie Franco-Polonaise et étrangère S.A., Paris 1932, VI + (1) S. - Mémoires de la commission orientaliste No: 15.